

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ИНСТИТУТ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Научни скуп

ДРУШТВЕНЕ И ХУМАНИСТИЧКЕ НАУКЕ У СРБИЈИ

13. и 14. децембар 2019. године

Свечана сала САНУ, Кнеза Михаила 35/II
Београд

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР

академик Љубомир Максимовић,
копредседник

др Горан Башић,
копредседник

академик Јасмина Грковић-Мејџор

академик Љубодраг Димић

академик Александар Костић

дописни члан САНУ Алпар Лошонц

проф. др Мирјана Рашевић

др Сузана Игњатовић

др Владимир Милисављевић

Петак, 13. децембар

09.00

ОТВАРАЊЕ

Академик Владимир КОСТИЋ, председник САНУ
Горан БАШИЋ, директор ИДН

Уводно предавање

Академик Љубомир МАКСИМОВИЋ, потпредседник САНУ
за друштвене и хуманистичке науке
Изазови друштвених и хуманистичких наука

09.45

Пауза

10.00–11.00

ИДЕОЛОГИЈА, ПОЛИТИКА И ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКЕ НАУКЕ

Председавајући: академик Љубомир Максимовић
др Владимир Милисављевић

Дописни члан САНУ Алпар ЛОШОНЦ

Глобализација и научне вредности у друштвеним и хуманистичким наукама

Марина ХЈУСОН

Неједнакост, научни империјализам и шта с друштвеним и хуманистичким наукама на периферији?

Владимир МИЛИСАВЉЕВИЋ

Наука као јавно добро

Академик Тибор ВАРАДИ

Компетитивност и/или сарадња у науци

11.00–12.00

Дискусија

12.00–14.00

Пауза за ручак

14 .00–15.00 ВРЕДНОСТИ И УТИЦАЈИ

Председавајући: академик Јасмина Грковић-Мејџор
проф. др Александар Бауцал

Јован БАБИЋ

Етика у друштвеним и хуманистичким наукама

Академик Александар КОСТИЋ

Вредновања научног рада у друштвеним и хуманистичким наукама

Софија СТЕФАНОВИЋ

Друштвене и хуманистичке науке – затворени круг или ниво конкурентности

Александар БАУЦАЛ

Утицај друштвено-хуманистичких наука на социјалне промене и јавне политике

15.00–16.00 Дискусија

Пауза

16.30–17.30 УСЛОВИ И ОГРАНИЧЕЊА

Председавајући: дописни члан САНУ Алпар Лошонц
др Сузана Игњатовић

Снежана СМЕДЕРЕВАЦ

Услови за развој друштвено-хуманистичких наука

Милош МИЛЕНКОВИЋ

Природне науке, технолошки развој и експлораторна улога друштвено-хуманистичких наука

Павле МИЛЕНКОВИЋ

Општи и индивидуални интерес у односу на друштвене и хуманистичке науке

Сузана ИГЊАТОВИЋ, Жељка БУТУРОВИЋ

Положај научника и научница у друштвено-хуманистичким наукама

17.30–18.30 Дискусија

Субота, 14. децембар

10.00–11.00 ПЕРСПЕКТИВЕ ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА У СРБИЈИ

Председавајући: академик Љубодраг Димић
проф. др Мирјана Рашевић

Бојан ТОДОСИЈЕВИЋ

Big data, дигитализација и нови путеви развоја истраживања у друштвеним и хуманистичким наукама

Мирјана РАШЕВИЋ

Друштвене и хуманистичке науке у сутрашњем научном систему Србије

Горан БАШИЋ

Могу ли друштвене науке бити „практичне“?

Слободан ПЕРОВИЋ

Развојне могућности друштвених и хуманистичких наука

11.00–12.00 Дискусија

12.00–12.30 Завршна реч

КЊИГА САЖЕТАКА

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И НАУЧНЕ ВРЕДНОСТИ У ДРУШТВЕНИМ И ХУМАНИСТИЧКИМ НАУКАМА

С а ж е т а к. – Глобализација је оспоравани концепт који, за разлику од почетног еуфоричног тумачења, подразумева и малигне и бенигне процесе чија комплексност превазилази линеарну аргументацију. Надаље, глобализација поспешује интензификацију међусобне повезаности, подразумевајући и повезаност посредством научне праксе. У погледу односа између глобализације и друштвених и хуманистичких наука полазимо од стандардног питања како оперативност дотичних наука увек подразумева свезе науке и политичких, културних и економских процеса глобализације. Релација између глобализације и дотичних наука није једнолинијска: такве димензије нововековне науке као што је кројење виђења света, рефлексивност, објективност нису само пасивни одблесци глобализације, него утичу и на саме процесе глобализације. Науке се увек динамизирају у кооперацији, сукобу са другим снагама. Социо-економска одређеност науковања чини науку социјалном силом. Друштвене и хуманистичке науке морају узети у обзир да постоји коегзистенција између динамике (глобализацијама одређеног) друштва и саме науке, односно, њених форми продуктивности. Сходно томе, треба сагледати конфигурацију моћи која условљава научну праксу у склоповима глобализације. Другачије речено, треба анализирати субјективне и објективне услове науке инволвирајући институционализоване субјекте који на глобалном плану формирају критеријуме, целисходност науке. Приватизација науке, њено повлачење из зоне јавности је услов који извесно утиче на колотечину поменуте праксе. Осим хегемонских субјеката на глобалној сцени (фондације, мултинационалне корпорације, итд.) треба тематизовати и контекст традиционалних вредносних аспеката, као што је епистемолошки ауторитет науке (дестабилизација појма истине као арбитра у погледу сазнања), или суочавање друштвених наука са појмом комплексности (промењени однос између знања и незнања). Сумарно речено, вишезначност глобализације треба да води до критичког сагледавања статуса друштвених и хуманистичких наука.

НЕЈЕДНАКОСТ, НАУЧНИ ИМПЕРИЈАЛИЗАМ И ШТА С ДРУШТВЕНИМ И ХУМАНИСТИЧКИМ НАУКАМА НА (ПОЛУ)ПЕРИФЕРИЈИ?

С а ж е т а к. – Глобални систем научне продукције почива на неравнотежи моћи између „центра”, „периферије” и „полупериферије“. Позиција полупериферије у производњи знања условљена је не само механизмима искључивања којима су изложене бивше колоније већ, додатно, и механизмима одржавања „хладноратовске” парадигме у производњи знања у области друштвених и хуманистичких наука (ДХН). Такође, проблеми производње знања у ДХН несводиви су на проблеме са којима је суочена периферија и због специфичног регулаторног процеса коме је полупериферија изложена у процесу „европеизације”, али и због специфичне академске традиције и склоности ка „аутоколонијацији”. То значи да су проблеми европске полупериферије истовремено и слични и различити и од проблема „центра“ (у ДХН) и од проблема „периферије“, односно да су несводиви, и у епистемичком смислу и у смислу практичне политике која се односи на научни систем.

У научној литератури која се бави овим проблемима постоје два доминантна правца критике. Први се односи на искључивање научника са полу/периферије из равноправне комуникације и на негирање њихове улоге у глобалној производњи знања. Други правац се односи на испитивање квалитета самог знања које се производи у изразито асиметричним условима моћи и на последице таквог стања. Те две линије критике су међусобно повезане и немогуће их је раздвојити. Међутим, на полупериферији преовлађује први тип критике, док је за периферију, у складу са њеном антиколонијалном традицијом, карактеристичан виши ниво освешћености о епистемичким и политичким последицама глобалне неравнотеже моћи у производњи знања.

Постоји низ међусобно повезаних метода и механизма којима се производи доминација „центра“ над остатком света у области ДХН. Њих је потребно сагледати и појединачно и у целини, као систем. У основи тог система је оно што се назива „англосаксонска пристрасност”, која се огледа у лингвистичкој доминацији (енглески језик), дискурзивној доминацији (стил, начин аргументације, замишљени аудиторијум), доминацији једног типа академске традиције, као и у растућој доминацији природних и техничких наука у односу на друштвене и хуманистичке науке/дисциплине. Такође, „центар“ обнавља своју доминантну позицију путем теоријске и концептуалне доминације; затим дефинисањем истраживачке агенде; утврђивањем система меритократије (нпр. фаворизовање

чланака над књигама, индекс цитираности и сл.); фаворизовањем квантификације („big data“ подаци и „сравњивање“ различитих контекста за поједностављивање глобалног управљања); игнорисањем специфичности друштвених контекста и њихових сложених темпоралности; игнорисањем „живљеног искуства“ појединаца и група изван центра; ниподаштавањем значаја локалних епистемичких заједница и њиховог саморазумевања и традиције; наметањем рецепата за јавне политике („donor driven“ пројекти) итд.

Такво стање ствари производи веома озбиљне последице и по науку и по научнике са полупериферије који се баве друштвеним и хуманистичким наукама, укључујући и немогућност успостављања адекватног система меритократије. Постоји дискрепанца између услова успостављања ауторитета научника „унутра” и „споља”, као и напетост између провинцијализације науке насупрот њеној испражњеној универзализацији диктираној из „центра”. Анализа положаја научника са полупериферије је неодвојива од геополитике производње знања, као и епистемологије која почива на производњи и „центра“ и „полу/периферије“ путем науке. Међутим, све је више различитих иницијатива за „деколонијацију знања” (нпр. „нехегемонијска социологија” и „Semiperiphery Academy”).

НАУКА КАО ЈАВНО ДОБРО

С а ж е т а к. – Последњих година воде се жестоке расправе о месту и улози друштвених и хуманистичких наука у савременом друштву. При томе се све чешће срећемо с мишљењем – не само код мање образованих појединаца већ и код припадника интелектуалне елите, као што су научници у области природних, техничких и медицинских наука – да друштвене и хуманистичке науке немају никакву вредност, посебно због тога што су неспособне да се самостално одрже на глобалном тржишту знања. У излагању под горњим насловом покушаћу да преиспитам могућност да се таквом виђењу супротставимо аргументом да друштвене и хуманистичке науке треба да уживају државно финансирање и заштиту јер њихов развој ипак доприноси „јавном добру”. Први део излагања биће посвећен разјашњењу историјских претпоставки под којима је концепт науке као јавног добра уопште настао. У другом делу ћу анализирати стање у којем се тај концепт данас налази. У трећем и закључном делу изнећу разлоге због којих ми изгледа да се место за друштвене и хуманистичке науке у данашњем друштву може пронаћи само ако изнова осмислимо сам појам јавног добра.

ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ И ИЗАЗОВ МЕРЉИВОСТИ

С а ж е т а к. – Често се наглашава да друштвене науке у Србији треба да теже ка западним стандардима. Констатују се резултати, констатују се и заостајања. Сматрам, да ако желимо да будемо део оног научног света који живи по западним стандардима, није довољна само рецепција, треба да учествујемо и у критици. Некритичка рецепција западних стандарда је заправо испод западних стандарда.

Значајне се дилеме јављају у погледу мерљивости научних резултата. Објективне бројке (цитираност, категорија часописа у којем је објављен рад, број радова) помажу да се потисну субјективни критеријуми. Но, поред оправдане сумње у субјективне (и можда пристрасне) процене научних резултата, треба задржати и сумње по питању да ли је све мерљиво – и колико су поуздани бројчани показатељи при вагању научног ауторитета.

Међу бројним значајним питањима која се јављају при повлачењу паралеле са западним (и посебно америчким) приступом, поставља се и питање какав стварни простор имају друштвене науке у процесу универзитетског образовања. Да ли је, рецимо, пожељно да уредници правних часописа буду студенти, какав утицај има тежња да све већи број предмета буде *practice oriented*, какве су последице неких, можда не владајућих али присутних тенденција, да се студенти перципирају као потрошачи. Ту је и питање како систем испита (и систем „година за годину“) утиче на шансу да резултати друштвених наука постану заиста релевантни у универзитетском образовању.

ЕТИКА У ДРУШТВЕНИМ И ХУМАНИСТИЧКИМ НАУКАМА

С а ж е т а к. – Поред свега осталог, савремени свет карактерише и једна велика дискрепанција. Она се тиче статуса и улоге друштвених наука у укупном животу људи на свету. Док са једне стране видимо огроман напредак технологије и природних наука на којима се технологија заснива, са друге стране смо сведоци духовне и цивилизацијске кризе која се испољава као општа оскудица идеја на којима би се могли засновати одрживи и морално прихватљиви вредносни критеријуми. Природне науке су у последња два века створиле основу за досад невиђен прогрес у савладавању природе и проширењу људске слободе у домену средстава за постизање великог броја раније недостижних циљева. Али испитивање природе, структуре, па и вредности тих циљева није предмет природних већ друштвених наука, а оне су кардинално заостале у односу на галопирајућу технологију која постојеће цивилизацијске и етичке стандарде често чини непримењивим и/ли непримереним.

Има неколико узрока за овакво стање. Највећи и најважнији од њих јесте извесна схоластичка инерција која друштвене науке тера у рециклажу истраживања која су одавно завршена, многа од њих без стварних резултата. Схоластицизам драстично сужава домен онога што се перципира као подобна и пожељна, па и легитимна тема истраживања. Следећи разлог за ову ситуацију јесте лакоћа употребе друштвених наука за производњу и оправдање утопијских идеја и на њима заснованих идеологија које нуде лажна обећања о лаком путу до среће и задовољства. Ово делом паразитира на особини друштвених наука да се критеријуми плаузибилности и релеванције у друштвеним наукама тешко прецизно и благовремено установљују. Понекад је потребно веома дуго време да се види шта је заиста вредно у њима а шта није. За то време друштвене науке лако послуже у разне апологетске сврхе.

Све то, међутим, не може да умањи њихову важност јер се друштвене науке баве оним што је у укупној схеми стварности заправо важније од онога чиме се баве природне науке: циљевима. Док се природне науке, у свом задатку да узрочно објасне свет, баве истраживањем природе и структуре средстава за неодређене циљеве, друштвене науке се баве управо самим тим потенцијалним циљевима и њиховим могућим оправдањем. То захтева много сложенији појам времена и укључивање другачијих теоријских начела и садржаја од оних који истраживање удобно ограничавају на изналагање и мапирање узрока у објашњењу појава: увођење финалних узрока и, теоријски веома ризичних,

параметара артикулације потенцијалних вредносних критеријума. Та ризичност је зорно видљива у неопходности да друштвене науке буду непристрасне и објективне у истраживању онога што је суштински ствар заинтересованости, а то су циљеви до којих нам је стало или до којих би требало да нам је стало. И ту се можда крије главна тачка проблема у друштвеним наукама: на месту где треба укрстити оно до чега нам је стало са оним до чега би требало да нам је стало – уз задржавање позиције да је све то и даље ствар слободе а не природе, ствар вредносног а не само чињеничког одређења. То место укрштања између стварног, које све боље каузално објашњавају природне науке, и могућег, које као хоризонт измиче и често је ухватљиво само уз велики напор, јесте место етичке анализе друштвених и хуманистичких наука.

ВРЕДНОВАЊЕ НАУЧНОГ РАДА У ДРУШТВЕНИМ И ХУМАНИСТИЧКИМ НАУКАМА

С а ж е т а к. – Вредновање научног рада у друштвеним и хуманистичким наукама у великој мери је условљено природом ових наука, тачније, њиховом методологијом и начином интерпретације добијених налаза. У не малом броју случајева друштвене и хуманистичке науке не задовољавају критеријуме које срећемо у природним наукама, као што су генерализација, репликабилност, предикција и фалсификабилност.

С друге стране, распон области и метода друштвених и хуманистичких наука је изузетно широк и разноврстан. У оквиру појединих друштвених наука могуће је уочити приступе чији се резултати дискутују математичким и статистичким апаратом и у том смислу се не разликују од природних наука (нпр. истраживања у економетрији и експерименталној психологији), до разматрања која би тешко могла да задовоље наведене критеријуме научног истраживања (нпр. поједини приступи у филозофији и антропологији).

Имајући у виду наведене карактеристике дела друштвених и хуманистичких наука, поставља се питање критеријума на основу којих се производ у овим наукама прихвата или одбацује, о чему се у свету воде озбиљне расправе, још увек без јасног консензуса. Када је реч о Србији, додатни порблем је у томе што су научне заједнице у овим областима по правилу мале и што је већина радова писана на српском језику, што онемогућава страну рецензију. Најзад, део проблема којима се ове науке баве је уско локаног карактера али по правилу од изузетног културног и идентитетског значаја.

Један од начина да се превазиђу наведени проблеми могао би да буде увођење међународне рецензије, што подразумева да би радови требало да буду написани на енглеском језику. Многе друштвене и хуманистичке науке, нпр. филозофија и психологија, могле би да задовоље овај услов. Тиме би научна продукција у друштвеним и хуманистичким наукама у Србији добила релевантне увиде о квалитету и шире прихваћеним критеријумима вредновања у појединим областима, не улазећи у то да ли су они упоредиви са критеријумима у природним наукама. Међутим, за део продукције који се односи на проблеме локалног карактера мала је вероватноћа да би могао да буде објављен у престижним међународним часописима. Њихово вредновање би остало ограничено на домаћу рецензију која би морала, уколико је то могуће, да установи строже стандарде.

ДРУШТВЕНЕ И ХУМАНИСТИЧКЕ НАУКЕ – ЗАТВОРЕНИ КРУГ ИЛИ НИВО КОНКУРЕНТНОСТИ

С а ж е т а к. – Током читаве еволуције човека, која траје више од два милиона година, људска друштва су се суочавала са различитим проблемима, нпр. како обезбедити храну и како је складиштити, како прећи дуже раздаљине и сл. Решавање друштвених проблема и побољшавање услова живота током развоја човечанства имало је за последицу различите социјалне и технолошке иновације – од точка до припитомљавања биљака. Насупрот том природном току у којем решавање друштвених проблема доводи до иновативних решења и напретка, у данашњем времену доносиоци одлука али и шира јавност, развили су уверење да они који проучавају друштво нису релевантни за напредак и иновације. Нажалост, често и сами научници који се овим областима баве не препознају потенцијал својих истраживања за развој друштва и не окрећу свој методолошки апарат ка актуелним и релевантним проблемима. Ситуација у којој и они који доносе одлуке и сами истраживачи не препознају потенцијал и релевантност друштвених и хуманистичких наука погубан је за свако друштво, јер је без ових области немогуће разумети људско понашање, како у прошлости тако и данас. Управо то разумевање омогућује и сагледавање друштвених проблема али и стварање механизма за њихово решавање. Због тога и Европска комисија препознаје друштвене и хуманистичке науке као значајну полугу у истраживањима и иновацијама, док Лига европских истраживачких универзитета (LERU) указује на неопходност да управо ове науке морају бити заступљене у планирању научног развоја сваке земље. Али у земљама које немају политику научног развоја ове дисциплине често се налазе на потпуној маргини. Последице маргинализације друштвених и хуманистичких наука су изузетно снажне јер друштво које не подржава ове области истраживања тешко може разумети своје проблеме и остварити напредак. Иако друштвене и хуманистичке науке представљају огроман потенцијал за развој друштва, њихова позиција у Србији доводи до тога да се тај потенцијал не користи. У овој презентацији, на примеру археологије, биће приказана снага једне области истраживања за друштвени, економски, културни и научни развој Србије. Такође, биће сагледани фактори који доводе до тога да потенцијал археологије за развој нашег друштва није искориштен и предложени механизми које би требало створити како би се та ситуација променила.

УТИЦАЈ ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА НА СОЦИЈАЛНЕ ПРОМЕНЕ И ЈАВНЕ ПОЛИТИКЕ

С а ж е т а к. – У овом излагању биће разматране три теме. Прво ће бити разматрано питање односа између науке и друштвених промена, тј. промена које на битан начин утичу на живот појединаца и заједнице у целини. Друга тема излагања односи се на сличности и специфичности природно-технолошких наука и друштвено-хуманистичких наука и њиховог значаја за друштвене промене и јавне политике. Трећа тема, којом ће бити и завршено излагање, односи се на будуће јавне политике у сектору науке.

У оквиру разматрања односа између науке и друштвених промена биће формулисана и дискутована три тврдње. Прва је да је наука, као људска активност, дефинисана, пре свега, начином долажења до нових знања, а не скупом феномена који су предмет истраживања и теоријских концепција. Непосредна последица ове тврдње је јединство различитих наука које уобичајено делимо у посебне категорије као што су, на пример, природне и друштвено-хуманистичке науке. Поред тога, у овом делу излагања биће аргументована тврдња да је инхерентно својство сваког научног знања, без обзира на назив дате науке, њена релевантност за друштвене промене. При томе, нека научна знања могу имати непосредну примену, а неке ће свој допринос имати тек после дужег временског периода. Први део излагања ће бити завршен тврдњом да сваки изазов са којим се суочава неко друштво захтева интегрисану примену различитих наука. Ова тврдња ће бити додатно заоштрена тврдњом да су друштвено-хуманистичке науке нужан део сваке успешне друштвене промене, а посебно у време друштвених криза и лутања.

У другом делу излагања ће бити анализиран пример изградње система брана у Холандији. Управљање водама у Краљевини Холандији је друштвени изазов од којег не зависи само просперитет, већ и опстанак друштва. На овом примеру ће бити илустроване сличности и специфичности примене природно-технолошких и друштвено-хуманистичких наука, као и све предности интегрисане примене тих наука. Предности интеграције биће истакнуте на основу поређења са ранијим приступом који је био базиран искључиво на природно-технолошким наукама. Поред тога, у овом делу излагања биће анализирани примери неких од важних друштвених изазова са којима се суочава Србија у историјском тренутку у којем се дешава свеобухватна транзиција уз ограничене могућности управљања процесама. Анализа ових примера водиће ка главном закључку да кључни друштвени

изазови захтевају хибридизацију знања из различитих наука, па чак и уметности, и да сагледавање таквих изазова из парцијалне перспективе само неких наука не могу да буду у потпуности успешне. Другим речима, за разлику од факултета и других научно-истраживачких институција које могу да функционишу сасвим успешно у изолацији од других наука, допринос наука у решавању друштвених изазова захтева сарадњу различитих наука и синтезу њихових знања и метода која је специфична за дати изазов и контекст.

Трећи део излагања биће посвећен скицирању неких предлога за будуће јавне политике у области научноистраживачког рада које би биле засноване на претходно изнетим закључцима. Предложене јавне политике би уређивале положај и функционисање различитих наука како би се обезбедила њихова пуна аутономија, њихов развој и њихов допринос позитивним друштвеним променама, променама која повећавају шансе појединаца у њиховој потрази за срећом, али и друштвену кохезију.

УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

С а ж е т а к. – Развој науке у великој мери зависи од начина на који академска заједница и доносиоци одлука препознају и вреднују улогу научних резултата у развоју друштва. Позиција друштвено-хуманистичких наука у Србији одражава генералне међународне трендове, у којима се све чешће чују апели да је промена статуса ових научних дисциплина неопходна. Занемаривање специфичности друштвено-хуманистичких наука може допринети дугорочним негативним последицама за развој савремених друштава. Међународна научна заједница јасно препознаје ову чињеницу и улаже бројне напоре који имају за циљ интензивнију интеграцију друштвено-хуманистичких дисциплина у програме финансирања, као што су „Хоризонт 2020“ или COST акције, формира се Европска алијанса за друштвено-хуманистичке науке, објављује се Лајденски манифест, који најављује промену критеријума за евалуацију научноистраживачког рада. Како би друштвено-хуманистичке науке у Србији адекватно пратиле генералне трендове у науци и допринеле решавању важних друштвених проблема, неопходно је креирати одговарајуће услове.

Први услов је промена начина финансирања и контроле квалитета научноистраживачког рада. Ови процеси би требало да буду блиско повезани, јер финансирање без контроле квалитета може довести до лоших истраживачких пракси или тривијализације истраживачких тема. Основни циљ финансирања пројеката је помоћ истраживачима у решавају важних питања за науку и друштво у целини. Стога доносиоци одлука и финансијери морају јасно поставити циљеве које желе да остваре улагањем у науку. Приоритет у процесу финансирања науке би требало да буде успостављање јасних критеријума за контролу квалитета, који би убедљиво демонстрирали оправданост улагања у науку.

Други услов је повећање видљивости резултата у друштвено-хуманистичким наукама. Истраживања показују да 82% радова из хуманистичких дисциплина никада није цитирано. Повећање видљивости омогућавају основни принципи отворене науке. Национална платформа за отворену науку прописује да сви истраживачи морају депоновати резултате научноистраживачког рада у институционалне репозиторијуме. Отворена наука подразумева и отворене податке, пре-регистрацију истраживања и многе друге процесе који мењају класичну парадигму у приступу научноистраживачком раду и уметничком стваралаштву. Транспарентност и отвореност за решавање друштвених проблема би требало да буду окосница мисије универзитета и научних институција.

Трећи услов је редефинисање критеријума за евалуацију научноистраживачког рада. Количина публикованих и пребројаних радова постаје недовољно убедљив критеријум за мерење научног учинка истраживача. Будући да је основни циљ у науци постао објавити што већи број радова, неминовно је било јављање лоших истраживачких пракси, попут плагијаризма, предаторских часописа, *HARKing-a* (дефинисање циља тек након увида у резултате истраживања) и сл. Одговоран систем евалуације научног учинка би морао да води рачуна о специфичностима сваке научне дисциплине, алтернативној метрици (*altmetrics*), посебно важној за хуманистичке дисциплине, резултатима интердисциплинарних или кроскултуралних истраживања, да онемогући лошу праксу проглашавања резултата националних конференција публикацијама међународног значаја, да поред квантитативних садржи и мерљиве квалитативне критеријуме.

Највећи изазов у креирању услова за развој друштвено-хуманистичких наука представља класична подела наука на друштвене и природне, која успорава решавање важних друштвених проблема, будући да је оно могуће само уз интензивну интердисциплинарну сарадњу. Само различите а повезане научне дисциплине могу допринети усмеравању ресурса на испитивање важних феномена и проблема. Стога даљи напредак у науци зависи подједнако од доносиоца одлука, финансијера, академских институција и истраживача, који морају креирати услове за превазилажење догматичног приступа науци, дисфункционалне поделе научних дисциплина, нетранспарентност, пуко пребројавање резултата научног рада и занемаривање најважнијег циља науке, а то је научни допринос.

МИЛОШ МИЛЕНКОВИЋ

ПРИРОДНЕ НАУКЕ, ТЕХНОЛОШКИ РАЗВОЈ И ЕКСПЛОРАТОРНА УЛОГА ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

С а ж е т а к. – У излагању се разматрају резултати антрополошког квалитативног истраживања спроведеног међу српским друштвено-хуманистичким научницима с циљем да се установи перцепција њихове друштвене улоге у односу на важеће критеријуме и поступке вредновања истраживања. Налази истраживања показују да српски друштвено-хуманистички научници постојећи систем вредновања, развијен за потребе и у складу с интересима других научних поља, доживљавају као осујећујући, како по експлоративну тако и по експанаторну улогу тих дисциплина у друштву. Давање предности технолошком концепту развоја занемарило је културне функције науке, а друштвено-хуманистичких наука посебно, креирајући друштвено, политички и економски штетне последице. Имајући у виду да се у Републици Србији примењују углавном напуштени стандарди вредновања истраживања, засновани на сцијентометрији, резултати истраживања могу бити употребљени за потребе унапређивања домаћег система вредновања истраживања, ради његовог приближавања европским стандардима.

ПАВЛЕ МИЛЕНКОВИЋ

ОПШТИ И ИНДИВИДУАЛНИ ИНТЕРЕС У ОДНОСУ НА ДРУШТВЕНЕ И ХУМАНИСТИЧКЕ НАУКЕ

С а ж е т а к. – У раду се разматрају историјске и епистемолошке претпоставке за супротстављеност општег и индивидуалног интереса у настанку, ширењу и примени научног знања у друштвеним и хуманистичким наукама. Опште и индивидуално се промишљају као аналитичке и типолошке категорије које у историјском контексту имају релациони, релативан и погодбени статус. Из перспективе теорије и социологије сазнања, дистинкција научног знања на друштвено и хуманистичко, као и самих наука на природне и друштвене, има класификаторски карактер, док научно знање са јединственим историјским и онтолошким хоризонтом подлеже антрополошким одређеностима људског праксиса и доминантним вредносним оријентацијама.

ПОЛОЖАЈ НАУЧНИКА И НАУЧНИЦА У ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИМ НАУКАМА

С а ж е т а к. – У раду истражујемо актуелне промене у статусу научничке професије у друштвеним и хуманистичким наукама у глобалном оквиру, имајући у виду специфичности Србије. Полазимо из социолошке перспективе која подразумева комплексност друштвеног положаја. Статус научника обухвата материјални статус, друштвени углед професије, моћ, ванпрофесионални живот и интринсички аспект професије – саму активност научног стваралаштва.

Социо-економски положај научника у академском сектору одликују снажни стратификацијски процеси. Вертикалне поделе настају услед тзв. прекарнизације, тј. померања ка нестабилном радном статусу (јавља се тзв. fast-food радна снага академије). У земљама са високоразвијеним научноистраживачким сектором, лош материјални статус смешта неке категорије на границе сиромаштва, посебно у друштвено-хуманистичким областима. За разлику од високоразвијених земаља где су зараде (као важан аспект материјалног положаја) ниже у академији него у ванакадемском сектору за профил друштвених наука, у Србији не постоји још увек таква разлика у нивоу зарада. Ипак, у Србији се такође уочава померање ка нестабилнијем запослењу у научноистраживачком сектору. Кључне одлике рада у науци – стабилност запослења и флексибилност рада – уступају место неизвесном радном статусу и ограниченој слободи стварања због пројектно усмереног организовања научног рада (К. Касер уводи термин *homo applicandus*). Диференцијација се одвија и хоризонтално. У Србији системски опстаје подела на запослене на универзитетима и институтима (упркос формалној еквиваленцији), што отежава научноистраживачки рад у друштвеним и хуманистичким областима које иначе одликује малобројност научног кадра и слаби капацитети за специјализацију у субдисциплинарним пољима.

Научноистраживачка активност (вредност научних резултата и етос научног стваралаштва) такође се налазе у кризи, што дугорочно утиче на углед професије. Део проблема чине екстерни фактори који ограничавају слободу стварања, јер намећу модел хиперпролиферације радова, али такође утичу на сам процес истраживања. Тако се основна истраживања усмеравају задатим темама, а теоријски и методолошки аспекти истраживања прилагођавају пројектним захтевима (нпр. обавеза укључивања родне димензије у истраживање или интердисциплинарност). Кризу научног рада и етоса видимо у аферама око веродостојности података и ретракције радова, тешкоћама са репликацијом резултата и закључ-

цима истраживања. Науке попут психологије, које су ближе „тврђим” наукама, суочавају се са неким од ових проблема, док „мекше” дисциплинарне области (антропологија, феминистичке и родне студије) погађају епистемолошки проблеми повезани са идеолошком оптерећеношћу и аутентичношћу теорије (нпр. „Сокал” афере).

Девалвација научног сазнања несумњиво ће утицати на углед и пожељност науке као професионалне оријентације у будућности. Најбољи стручњаци ће одлазити у друге секторе. Не само у Србији, већ глобално, ванакадемске организације све више добијају примат у истраживањима друштвене сфере и постају конкурентни креатори знања. Уз растућу популарност псеудонаучних области (често уз подршку етаблираних научника), поставља се питање депрофесионализације науке и професионалног идентитета научника.

За свеобухватно разумевање положаја научника у друштвеним и хуманистичким наукама треба узети у обзир друштвени контекст и одлике неких категорија унутар научног сектора. У Србији, удео жена у сектору истраживања изједначен је са мушкарцима (у друштвеним и хуманистичким наукама, не само у укупном броју већ и на руководећим позицијама), али њихов статус додатно одређују родно специфични чиниоци (однос приватног и професионалног живота). Расте јаз између младих и старих научника, јер се животни циклус младих поклапа са неповољним трендовима нестабилног запослења, док старији истраживачи користе све предности оствареног статуса. На положај научника такође утичу разлике у социјалном капиталу и припадност „видљивим” и „невидљивим” академским заједницама. Упркос снажној мобилности научника, разлике између центра и периферије опстају, па неке научне заједнице имају већу моћ и ресурсе, што више струко утиче на статус научника, посебно у друштвеним и хуманистичким наукама, где неке области имају ограничен национални оквир и домет.

***BIG DATA*, ДИГИТАЛИЗАЦИЈА И НОВИ ПУТЕВИ РАЗВОЈА ИСТРАЖИВАЊА У ДРУШТВЕНИМ И ХУМАНИСТИЧКИМ НАУКАМА**

С а ж е т а к. – Процес дигитализације и појава ‘Великих података’ (Big Data) су одраз глобалних технолошких промена. Њихов утицај на готово све сфере друштвеног живота је огроман. Друштвене и хуманистичке науке не могу избећи њихов утицај, али такође и утичу на те процесе. У овом раду се даје преглед оних аспеката дигитализације и Великих података који су од посебног значаја за двосмерну интеракцију са истраживањима у друштвеним и хуманистичким наукама. У првом делу се говори о новој реалности створеној процесом дигитализације и доступношћу Великих података. У другом делу је пажња посвећена новим могућностима и изазовима који стоје пред истраживачима.

На глобалном нивоу, свакодневно се генерише све већа количина података из различитих извора. Бележе се и акумулирају информације о понашању на интернету (претраге, поставке на друштвеним мрежама, интернет пословање), подаци настали употребом мобилних уређаја, фото и видео снимци, подаци генерисани коришћењем *wi-fi* мрежа, гео-локације, дигитализовани подаци из државних институција и слично. Знатан део тога су подаци о друштвеном и економском понашању и ставовима какви раније нису постојали. Истовремено, подаци се односе и на форме друштвеног понашања које пре дигиталне ере нису постојале.

Дигитална сфера и Велики подаци нису само извори информација о релевантним проблемима за истраживаче. Сами процеси дигитализације и генерисања и употребе Великих података, постају предмет истраживања друштвених наука. Питања као што су ко организује и контролише генерисање података, како се подаци користе, како се контролише сигурност и приватност података, у фокусу су истраживача.

Због тога би се могло рећи да је ово изузетан период за истраживаче у друштвеним и хуманистичким наукама – све већа количина података, не само о ставовима него и у актуелном друштвеном понашању, постаје доступна све ширем кругу истраживача. Истовремено, дигитализација и Велики подаци чине овај период веома захтевним. Само познавање сопствене дисциплине, у досадашњем облику, постаје недовољно. Истраживачки рад се не може више одвојити од познавања савремених токова информационих технологија.

Да би истраживачи у пунијој мери учествовали у дигиталној истраживачкој еко-сфери, потребно је да се одговори на више изазова. Први, и можда највећи, односи се на стицање компетенција неопходних за истраживања у контексту савремених информационих технологија. Јасно је да формално образовање не може бити довољно, имајући у виду брзину технолошких промена. Континуирано самообразовање постаје битније него икада. Истраживање на бази Великих података је посебно захтевно у погледу технолошке експертизе, тако да је у тој сфери потребно развијати културу интердисциплинарне сарадње.

Дигитализација носи нове могућности и изазове, независно од области Великих података. На пример, дигитализовани историјски документи постају доступни ширем кругу истраживача. С друге стране, истраживања друштвених ставова, вредносних оријентација и слично, све више се раде на дигиталним платформама, које омогућавају ефикасније и економичније прикупљање података. Иако су овде технолошки изазови мањи, истраживачи се сусрећу са новим захтевима. Неки од најважнијих се односе на јавну доступност података. Потребно је развити културу (и обавезу) архивирања података и метаподатака. Отворена доступност података је важна из више разлога, а посебно због могућности верификације резултата и вишеструке употребе података. Заштита приватности испитаника, познавање регулативе у сфери заштите интелектуалне својине и слично, такође су важна питања којима истраживачки тимови морају да се баве.

ДРУШТВЕНЕ И ХУМАНИСТИЧКЕ НАУКЕ У СУТРАШЊЕМ НАУЧНОМ СИСТЕМУ СРБИЈЕ

С а ж е т а к. – Обради теме „Друштвене и хуманистичке науке у сутрашњем научном систему Србије“ приступиће се на два начина. Прво ће се анализирати прилози истраживача по позиву објављени у два новија релевантна зборника радова. То су *Наука: стање, стратегија, перспективе* (Српска академија наука и уметности, Београд, 2016) и *Друштвене науке у Србији: преглед стања, карактеристичних проблема и препоруке* (Институт економских наука, Београд, 2013). Истовремено ће се организовати истраживање на бази примене метода *вежбе предвиђања*, у коме ће учествовати истраживачи из друштвених и хуманистичких наука средње генерације. Овом методом ће се омогућити додатни увид у изазове са којима се суочавају друштвене и хуманистичке науке у Србији у овом тренутку, активности које треба усмерити ка њиховом решавању и животне приче истраживача засноване на бинарној опозицији различитих будућности развоја земље, ових наука и науке у Србији у наредном периоду. Изабрани приступи обради дате теме имају за циљ да креаторима политике недвосмислено покажу контекстуални аспект стања и перспектива сутрашњег научног система Србије и друштвених и хуманистичких наука у оквиру њега и мотивишу их да се са тим суоче. Јасан недостатак изнетог концепта рада је што ће у њему доминирати опажања, очекивања и страхови истраживача друштвених и хуманистичких наука. Недостатак би донекле могао да се ублажи интервјуом дубинског типа са стручњаком који је на високој функцији у Министарству просвете, науке и технолошког развоја Владе Републике Србије.

МОГУ ЛИ ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ БИТИ „ПРАКТИЧНЕ“?

*“Наша научна достигнућа су надмашила наша духовна достигнућа.
Данас имамо навођене ракете, али имамо и залутале људе.”*

Мартин Лутер Кинг

Друштвене науке се, све чешће, преиспитују у контексту њихове применљивости у јавној политици, привредном животу и технолошки развијеном друштву. Штавише, постигнућа у друштвеним наукама се вреднују у односу на утицај који остварују у свакодневици.

У савременим условима високо образовање и науке прате развој технологије и настоје, пре свега другог, да обезбеде висок ниво професионалности и квалификованости радника за одређене послове. Способност критичког промишљања друштвених промена је занемарено, а друштвене науке су заведене у ћорскокак у којем воде бесплодну расправу о сопственој сврси и цени коштања. У таквим околностима друштвеним наукама је сужен простор у којем би требало да се баве промишљањем о самопоштовању људи у савременом добу који су, уживајући у благодетима савременог технолошког развоја, све мање способни да се заштите од тираније „машина“. Друштвене науке су споре у „трци на кратким стазама“, и очигледно је да не могу са пуним аргументима да одговоре на изазове које савремена технологија свакодневно поставља.

Неолиберална заслепљеност обновљеном идолократијом профита упућује владе и компаније да улажу у развој природних наука и технологије и уврежено се сматра да је то од пресудног значаја за стабилност државе. Улагање у развој технологије није спорно али забрињава то што постоји опасност да се у налету компетитивности ослаби способност друштвених наука да одговоре како на супстанцијална питања која се обнављају у свакој епохи о срећи, слободи, хуманизму и месту и улози појединца у свету, тако и на практична питања која се односе на прилагођавање промена људским делатностима (образовање, управљање, организација рада) и слободном времену.

Задатак друштвених наука је и то да остваре висок степен применљивости у различитим делатностима, али њихова превасходна улога је производња нових идеја и знања и објашњење појава на основу којих човек може да управља савременим променама. Рационална веза са природним наукама, привредом, технолошким развојем и иновацијама је нужна јер промене свакодневице су све интензивније и захтевају објашњење, како би им се људи брже и лакше прилаго-

дили. Међутим, рационалност свакодневице не би смела да одвоји друштвене науке од њихове основне посвећености да уче човека да разуме свет око себе и да делује у њему, да непрестано преиспитују значење и функцију свега што постоји и, најзад, да доведу у питање смисао свега тога.

РАЗВОЈНЕ МОГУЋНОСТИ ДРУШТВЕНИХ И ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

С а ж е т а к. – У презентацији ћемо размотрити домете метода друштвено-хуманистичких (ДХ) наука поредећи их са дометима у природним наукама. Прво ћемо идентификовати неке заједничке елементе у методама савремених природних и ДХ наука и изазове који из њих произлазе, а затим и неке облике потенцијално продуктивне симбиозе између њих.

Дескрипција и систематизација су основни заједнички елементи природних и ДХ наука. Али најчешће циљеви истраживања превазилазе овај основни ниво, захтевајући бар адекватна објашњења, ако не и откривање узрочно-последичних механизма. Чак је и у области природних наука, са изузетком једног мањег броја теорија, врло ретко могуће тачно и прецизно предвиђање феномена. На пример, за разлику од фундаменталних области физике, само нека појединачна експериментална истраживања теорије еволуције задовољавају овај критеријум у веома лимитираним експерименталним условима. Имајући то у виду, поставља се питање да ли се и у којој мери тај критеријум може успешно примењивати на истраживања у ДХ наукама.

Сазнање о давно прошлим догађајима традиционално се везује за хуманистичке науке. Међутим, историјски аспект сазнања и методолошке тешкоће које из њега произлазе такође су карактеристични и за неке од природних наука, попут савремене физичке космологије, која се развила након прво спекулативне, а затим искључиво математички засноване фазе. Такође, решавање питања порекла живота у биологији, као и палеонтологија, изискују реконструисања евиденције (сличног оном у историјским наукама) која би требало да потврди или оповргне предложене хипотезе на основу најчешће оскудних узорака.

Неопходност посредног тумачења људских веровања и намера је дуго схватана као препрека сазнајној објективности друштвених наука. Али то је изазов са којим се суочавају и „хибридне области“ које покушавају да обједине различите али повезане области истраживања, као што су когнитивне науке и неуронаука. Тај моменат посебно долази до изражаја у проучавању хибридних творевина, попут вештачке и људске интелигенције, као и у доношењу адекватног законског оквира који би требало да регулише њихову практичну примену.

Опрезно позајмљивање техника и метода из других области је уобичајен приступ у природним наукама. То је традиционално био случај са применом квантитативних метода, попут статистичких анализа у психологији, социологији, еконо-

мији, а у последњих деценију и по и у филозофији. Таква симбиоза је резултирала и озбиљним изазовима, попут кризе репродукцибилности, до које је из вероватно сличних разлога дошло и у биомедицинским истраживањима. Хемијска и биолошка анализа узорака постала је незаменљива у археологији, доводећи често у конфликт опробане методе интерпретирања узорака са резултатима техника позајмљених из природних наука. Компјутерске симулације имају све раширенију употребу у ДХ наукама, иако су у почетку биле метод истраживања заступљен искључиво у економији. Технике машинског учења такође поступно постају метод избора у неким ДХ областима. Коначно, показује се да наука о науци, проучавање структуре и начина функционисања све комплекснијих научних институција – истраживања која често имају и утицај на регулативе која се тиче науке – представља спој најразличитијих метода ДХ и природних наука.

